

מקדש דומה לארי

- א. פתיחה
- ב. הולדת האולם
- ג. שינוי הכרובים
- ד. הוי אַרְיָאָל
- ה. פתח אהל מועד
- ו. שתי בחינות בית מקדש
- ז. מתוכיות הבית להופעתו חיצונית
- ח. חתימה

א. פתיחה

ראשית נוכחותו של ה' בקרב עמו התקיימה במשכן כשהוא הילך עם אבותינו במדבר. משכן זה נבנה על פי הוראות מפורשות – "ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו וכן תעשו" (שמות כה, ט) – כמפורט בארוכה בפרשיות תרומה, תצוה, ויקהל ופקודי. לאחר מכן בא חידושו של דוד לבנות בית לה' – "ראה נא אנכי יושב בבית ארזים וארון הא-להים יושב בתוך היריעה" (שמואל-ב ז, ב) – ולאחר בניית הבית, יותר לא תנדוד השכינה באהל ארעי אלא תשכון קבע בבית המקדש. תיאור מבנה המקדש בידי שלמה על כל פרטיו וחידושו מתואר בארוכה בספר מלכים (מלכים-א ו-ז) ובדברי הימים (דברי הימים-ב ג-ד). לבד משינוי מיוחד זה, המתרחש בתנ"ך, ישנו נדבך נוסף בתורה שבעל פה אשר דרכו נפתח את מאמרנו.

מסכת מידות, המתארת את צורת בית המקדש השני והעזרות שסביבו לפרטיהם (דהיינו מידותיהם, בנייניהם, שעריהם, לשכותיהם ותאיהם), בעצם מתפקדת כהמשכה של התורה שבכתב בתיאור המשכן והמקדש, תיאור שהחל בארבע הפרשיות שהזכרו לעיל, התפתח דרך ספרי מלכים, יחזקאל וכלה בספר דברי הימים. אולם, למעשה, מסכת מידות נושאת בחובה חידושים גדולים. נעיין אפוא בלשון המשנה:

וההיכל מאה על מאה, על רום מאה האוטם שש אמות, וגבהו ארבעים אמה, אמה כיור, ואמתים בית דלפה, ואמה תקרה, ואמה מעזיבה... ושלוש אמות מעקה, ואמה כלה עורב. רבי יהודה אומר, לא היה כלה עורב עולה מן המדה, אלא ארבע אמות היה מעקה. (משנה מדות ד, ו)

מהמזרח למערב מאה אמה כותל האולם חמש, והאולם אחת עשרה, כותל ההיכל שש, ותוכו ארבעים אמה, אמה טרקסין, ועשרים אמה בית קדש הקדשים, כותל ההיכל שש, והתא שש, וכותל התא חמש. מן הצפון לדרום שבעים אמה:

כותל המסיבה חמש, והמסיבה שלש, כותל התא חמש, והתא שש, כותל ההיכל שש, ותוכו עשרים אמה, כותל ההיכל שש, והתא שש, וכותל התא חמש, ובית הורדת המים שלש אמות, והכותל חמש אמות. האולם עודף עליו חמש עשרה אמה מן הצפון, וחמש עשרה אמה מן הדרום, והוא היה נקרא בית החליפות, ששם גונזים את הסכינים. וההיכל צר מאחריו, ורחב מלפניו, ודומה לארי, שנאמר הוי אריאל אריאל קרית חנה דוד, מה הארי צר מאחריו ורחב מלפניו, אף ההיכל צר מאחריו ורחב מלפניו. (שם, ז)

המילה "וההיכל" הפותחת את משנה ו, מכילה את שלושת האגפים: קודש הקודשים, ההיכל והאולם, כפי שנאמר במפורש במשנה ז. כלומר, לפי הנאמר במשניות אלה, בית המקדש היה בנוי באופן הבא: קודש הקודשים והקודש התפרסו על פני שבעים אמה – "מן הצפון לדרום שבעים אמה", למעט הכתלים שעוביים שלושים אמה, ולאחר מכן ישנו האולם, העודף על פני ההיכל חמש עשרה אמה מן הצפון ומן הדרום – "האולם עודף עליו חמש עשרה אמה מן הצפון וחמש עשרה אמה מן הדרום". תיאור מחודש זה של בית המקדש, שאין לו זכר בתנ"ך, מעניק חשיבות לאולם המתרחב מעבר למידות ההיכל.

ברם, כאמור, כאשר בוחנים את הפסוקים במלכים ובדברי הימים נוכחים לדעת שתיאור זה, דהיינו, העובדה שגודלו של האולם חרג ממידות ההיכל ועודף עליהן שלושים אמה, איננו אלא חידוש מוחלט של משנתנו, שהרי נאמר:

והבית אשר בנה המלך שלמה לה' שששים אמה ארכו ועשרים רחבו ושלושים אמה קומתו. והאולם על פני היכל הבית עשרים אמה ארכו על פני רחב הבית עשר באמה רחבו על פני הבית. (מלכים-א ו, ב-ג)

אם כן אורכו של האולם היה שליש מאורך ההיכל ורחבו חצי מרוחב ההיכל, ומאחר שאורך האולם היה מכוון כנגד רוחבו של ההיכל¹, סוף סוף רוחבם היה שווה. בכדי לעמוד על עוצמת החידוש שבמשנתנו נתחקה אחר שורשו של האולם.

1. כלשון רש"י: "ארכו על פני רחב הבית – אורך האולם לרחבו של ההיכל מן הצפון לדרום. כל מדה היתירה קרויה אורך, והפחותה קרויה רחב. לפי שבהיכל מדת מן המזרח למערב יתירה, קרויה אורך, ובאולם שמדת מצפון לדרום יתירה בו, קרויה אורך מן הצפון לדרום, ומן המזרח למערב קרויה בו רחב" (שם).

ב. הולדת האולם

משכנו של משה היה בנוי משני חלקים; קודש קודשים והיכל, כאשר בקודש הקודשים נמצא הארון, ובהיכל נמצאים כל אותם הכלים שאיתם עובדים אל מול פני הארון; מנורה, שולחן ומזבח הקטורת. מחוץ למשכן נמצאת החצר החיצונה אשר בה היה מונח מזבח הקורבנות. במקדש שלמה התחדש עניין שבפשוט אין לו זכר בתורה, שהרי נבנה בו חדר נוסף [פשוטו כמשמעו!] שתפקידו להוות חדר כניסה, כמין מבוא להיכל. לחדר זה קרא שלמה – 'אולם'². אלא שאולם זה, אשר בספר מלכים עדיין היווה מרחב שולי וטפל ביחס להיכל, הלך והתעצם ותפס מקום עיקרי בתיאור המקדש שמופיע בדברי הימים, כפי שניתן לראות בפסוקים הבאים:

וַיִּתֵּן דָּוִד לְשִׁלְמֹה בְנוֹ אֶת תְּכֵנִית הָאוֹלָם וְאֶת בְּתוּרָתוֹ וְגִזְזָתוֹ וְעֲלִיתָיו וְחֲדָרָיו
הַפְּנִימִים וּבֵית הַכְּפֹרֶת: (דברי הימים-א כח, יא)

בפסוק זה האולם נעשה למוקד המרכזי שאליו נטפלים שאר חדרי הבית [למעט בית הכפורת שהאותו ו"ו – ובית הכפרת – מייחדת אותו לעצמו], על אף שלכאורה חדרים אלו חשובים יותר מהאולם, שעצם מציאותו מחודשת.

אֲזַ הָעֵלָה שְׁלֹמֹה עֲלוֹת לֵה' עַל מִזְבַּח ה' אֲשֶׁר בָּנָה לְפָנֵי הָאוֹלָם:

(דברי הימים-ב ח, יב)

בפסוקים אלה רואים אנו כיצד הלך האולם ונעשה לביטוי העיקרי של בית המקדש, אף יותר מההיכל. דבר זה יכול להטעים מעט את הפסוק הבא:

וְהָאוֹלָם אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאֲרֹן עַל פְּנֵי רֹחַב הַבַּיִת אֲמוֹת עֶשְׂרִים וְהַגְּבֵה מְאֹה וְעֶשְׂרִים
וַיִּצְפְּהוּ מִפְּנִימָה זָהָב טָהוֹר: (דברי הימים-ב ג, ד)

פסוק זה עומד לכאורה בסתירה גמורה עם הנאמר במלכים. לפי הפסוק במלכים, גובה הבית היה שלושים אמה בלבד, מנגד, כאן נאמר שגובה האולם הוא מאה ועשרים אמה. המפרשים נתקשו בכך, ויש שאמרו שבאמת האולם שבבית שני התנוסס לגובה זה החורג הרבה מגובה הבית:

והגבה מאה ועשרים. ובספר מלכים לא זכר גבה האולם, אך זכר גבה הבית
ושלשים אמה קומתו. יתכן כי האולם לבדו היה לו זה הגבה והוא היה גבוה על
הבית. (רד"ק שם)

2. בשפה המדוברת מכנים בשם 'אולם' את הטרקלין המרכזי, זה שאליו נכנסים דרך מבוא [לובי]. לעומת זאת בלשון תורה ההיכל הוא שמו של המרכז ואילו את המבוא מכנים 'אולם'.

ואף לשאר הפירושים האומרים שמידה זו – "והגבה מאה ועשרים" – מכוונת לבית כולו ולא רק לאולם, סוף סוף העובדה שבחר הפסוק להבליט בדבריו את האולם יותר משאר הבית מובנת לאור מעמדו המרכזי של האולם בספר דברי הימים, כדברינו.

הופעתו המחודשת של האולם מספר מלכים והלאה מחוללת שינוי עמוק בהבנת משמעותו ותפקודו של בית המקדש בכלל. חסרון האולם בחומש העמיד את המשכן כמקום נבדל ונשגב של נוכחות אלוהית שאין לו לאדם אפשרות כניסה ומגע איתה, אך עם הופעתו של האולם, מבית ראשון והלאה, השתנה המובן והמהות, שהרי האולם הוא חדר שכל מהותו קורנת קריאה והזמנה לעומד בחוץ להיכנס פנימה אל מקום המפגש ולהיות יחד.

ג. שינוי הכרובים

שינוי מחודש נוסף בין המשכן למקדש מופיע בעניין הכרובים.³ במשכנו של משה היו הכרובים במרחק זה מזה, כנאמר בפסוק:

וְעָשִׂיתָ שְׁנַיִם כְּרֻבִים זָהָב מְקֻשָּׁה תַעֲשֶׂה אֹתָם מְשֻׁנֵי קְצוֹת הַכַּפְּרֹת: וַעֲשֵׂה כְרוּב אֶחָד מְקֻצָּה מִזֶּה וּכְרוּב אֶחָד מְקֻצָּה מִזֶּה מִן הַכַּפְּרֹת תַעֲשׂוּ אֵת הַכְּרֻבִים עַל שְׁנֵי קְצוֹתָיו: (שמות כה, יח-יט)

במקדש שלמה נוספו עוד כרובים שבשונה מהכרובים שבקודש הקודשים לא ניצבו עוד במרחק זה מזה, אלא נגעו בכנפיהם – "וכנפיהם אל תוך הבית נגעת כנף אל כנף" (מלכים-א ו, כז). בנוסף, שלמה הוסיף כרובים מחוץ לקודש הקודשים, בתחתית הכיור, במכונה, שם הכרובים לא רק נגעו אלא אף מעורים היו זה בזה, וכך נאמר:

וַיַּעַשׂ אֵת הַמְּכֻנּוֹת עֲשָׂר נְחֹשֶׁת אַרְבַּע בְּאַמָּה אַרְבַּע הַמְּכֻנָּה הָאֶחָת וְאַרְבַּע בְּאַמָּה רְחֵבָה וְשֵׁלֶשׁ בְּאַמָּה קוֹמָתָהּ: וְזֶה מַעֲשֵׂה הַמְּכֻנָּה מְסֻגָּרָת לָהֶם וּמְסֻגָּרָת בֵּין הַשְּׁלֵבִים: וְעַל הַמְּסֻגָּרוֹת אֲשֶׁר בֵּין הַשְּׁלֵבִים אֲרִיּוֹת בָּקָר וּכְרוּבִים וְעַל הַשְּׁלֵבִים כֵּן מְמַעַל וּמִתַּחַת לְאֲרִיּוֹת וְלַבָּקָר לִיּוֹת מַעֲשֵׂה מוֹרֵד: וְאַרְבַּעַה אוֹפְנֵי נְחֹשֶׁת לְמְכֻנָּה הָאֶחָת וְסָרְנֵי נְחֹשֶׁת וְאַרְבַּעַה פְּעֻמָּתָיו כְּתֻפֹת לָהֶם מִתַּחַת לְכִיר הַכְּתֻפֹת יִצְקוֹת מְעַבְרֵי אִישׁ לִיּוֹת... וַיִּפְתַּח עַל הַלְחָת יְדֻתֶיהָ וְעַל מְסֻגָּרֶיהָ כְּרוּבִים אֲרִיּוֹת וְתַמְרוֹת כְּמַעַר אִישׁ וְלִיּוֹת סָבִיב: (מלכים-א ז, כז-לו)

וּדְרָשׁוּ חַז"ל בַּגְּמָרָא:

מאי כמעז איש ולויות? אמר רבה בר רב שילא: כאיש המעורה בלווייה שלו.
[רש"י: הנדבק וחיבוק באשתו בין זרועותיו]. (בבלי יומא נד ע"א)

על אף שמפוטות לשון הגמרא משמע שמדובר על הכרובים שהיו מצוירים על קירות קודש הקודשים, וכמפורש ברש"י "כרובים דצורתא – מצוירין בכותל" (שם), מפשט הפסוקים

3. להרחבה ראה מאמרנו לפרשת תרומה: **סוד הכרובים שנים שהם אחד** (להתהלך שמות).

במלכים עולה שהכרובים המעורים היו אלה שבחוץ, בתחתית הכיור. ממילא, צריך עיון מהיכן ראה שלמה לחדש צורת כרובים נוספת וחדשה מחוץ לקודש הקודשים? ומדוע למקמה דווקא בתחתית הכיור? ובכלל, מה ראה לבטא דווקא דרך הכרובים שבחוץ את המעלה היתירה של "כמער איש וליות", הלא ביטוי שכזה צריך לכאורה להיות במקום מוצנע, בפנים, בקודש הקודשים? ותימה שלא ראינו למי מהמפרשים שעמד על שאלות אלו.

ד. הוי אַריאל

כמשנה נאמר "והוא היה נקרא בית החליפות, ששם גונזים את הסכינים". שם ניתן לו לאולם זה והוא "בית החליפות", ותפקידו להוות מקום מוכן לגניזת הסכינים איתם שחטו את הקורבנות.⁴ משפט זה מכיל בחובו חידוש מרעיש, וכי חסרות לשכות בבית המקדש עד שלא מצאו מקום אחר לגנוז בו את סכיני הקורבנות? ומה תגדל תמיהתנו לפי אותה שיטה המשווה את קדושת האולם לקדושת ההיכל,⁵ שלדעתה כל מה שעשו בהיכל מותר לעשותו באולם ואף להדליק בו מנורה ולערוך בו את לחם הפנים, ואם כן הכנסת הסכינים לאולם כמוה כהכנסתם להיכל!?

כעת מגיעים אנו לגולת הכותרת של משנתנו:

וההיכל צר מאחריו, ורחב מלפניו, ודומה לארי, שנאמר הוי אריאל אריאל קרית חנה דוד, מה הארי צר מאחריו ורחב מלפניו, אף ההיכל צר מאחריו ורחב מלפניו.

במשפט זה חרגה המשנה לפתע מלשון ההלכה ללשון האגדה, ואף ממנהגה שלא לדרוש פסוקים. על כל פנים, מן הראוי להשתומם על חדות מבטם של חכמים על עולם החי כאשר עמדו על כך שסודו של האריה כמי שמסמן את המלכות, נובע מכך שבשונה משאר בעלי החיים, העופות ואף בני האדם, שגופם רחב מראשם, ראשו של האריה רחב מגופו, ורוחב הפנים על פני הגוף מסמן את ניצחון הרוח על החומר, וזהו יסוד המלכות – "מה הארי צר מאחריו ורחב מלפניו".

4. נחלקו הראשונים על אילו סכינים מדובר: הרמב"ם סובר שאלו סכינים שנפגמו ונפסלו (כלי המקדש א, טו), ואילו הריטב"א סובר שאלו סכיני כ"ד משמרות כהונה שהפקידום שם (יומא לו ע"א ד"ה וכנגד).

5. בבלי עירובין ב ע"א. ובמקום אחר נרחיב בע"ה בביאורה של מחלוקת יסודית זו האם קדושת האולם וההיכל אחת או שתיים.

”מה הארי צר מאחוריו ורחב מלפניו, אף ההיכל צר מאחוריו ורחב מלפניו”. מציאותו של האולם העודף חמש עשרה אמה מן הצפון ומן הדרום מייצרת תמונה חיצונית של בית המקדש שרחב מלפניו וצר מאחוריו, כדמיון צורתו של האריה – ”הוי אַרְיָאֵל אַרְיָאֵל קְרִית קְנָה דָּוִד”.

חידושם של חז”ל מהפך את היוצרות ואלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו, שהרי

בהשוואתם את קודש הקודשים לחלקו האחורי של האריה, לגופו הצר, ואת האולם לחלקו הקדמי, לראשו הרחב, הפכו חז”ל את העיקר לטפל, ובעיקר, לקחו את הטפל ועשאוהו לעיקר. כעת, האולם – שהוא מקום כניסת בני האדם הוא מבטא את המפגש – נעשה לעיקרו של בית המקדש, ואילו קודש הקודשים – המבטא את הנבדלות והנשגבות – שהיווה את מרכז הכובד של בית המקדש בחומש, הולך ונדחק מרגלי החלל החדש שהולך ומתעצם במלכים ובדברי הימים עד שחשיבותו מגיעה לשיא במשנת מידות.

ה. פתח אהל מועד

אם בכל זאת נבקש למצוא מקור לחידושו של שלמה ביחס לאולם – שהרי אין חידוש בתורה שבעל פה שאין לו רמז ויסוד בתורה שבכתב – נמצאהו כפיתוח של מה שכונה בתורה ”פתח אהל מועד”. מלבד האהל שכלל את קודש הקודשים וההיכל, מוצאים אנו שהיה מקום מובחן המוזכר רבות בפסוקים שהיווה לו מעין מבואה – ”פתח אהל מועד”. יסוד הדברים נמצא בשם משמואל:

ולפי דברינו מובנין דברי הרמב”ם פ”א מהלכות בית הבחירה ה”ה, שכתב ואלו הן הדברים שהם עיקר בבנין הבית עושין בו קודש וקודש הקדשים, ויהיה לפני הקודש מקום אחד והוא הנקרא אולם, והנה במשכן לכאורה לא היה אולם ומנא ליה דצריך אולם, וא”ל מאחר דמקדש נבנה על פי נביא וכתוב הכל בכתב מיד ה’ עלי השכיל, ובמקדש היה אולם, מזה מוכח דצריך אולם, הלוא אין נביא רשאי לחדש דבר מעתה שיהיה מצוה לדורות, ובמקדש שעשו אולם, יש לומר דלשעתו היה ולא שיהיה מצוה לדורות שיעכב מצות בנין המקדש, אך להנאמר לעיל אתי שפיר דבין העמודים היה מחוץ להיכל וכתוב כפלת את היריעה הששית אל מול פני האוהל, אם כן היו לבין העמודים שלשה כותלים וגג, וזהו ממש תבנית אולם רק שהיה רחב אמה אחת לבד, ומכל מקום מאחר שהיה רחב ששה טפחים, הוה ליה מקום חשוב והיה כמו אולם שבבית המקדש שלא היה לו דלתות ולא גפיפין כמבואר במדות.

(שם משמואל תרומה א)

ובדרך רחוקה יותר, ניתן לומר שאף הרחבת האולם המתרחשת במשנתנו שואבת את כוחה מהפסוק הנאמר ביחס לקלעי חצר המשכן:

וְרָחַב הַחֲצַר לְפֶאת קִדְמָה מִזְרְחָה חֲמִשִּׁים אַמָּה: וְחָמֵשׁ עָשָׂרָה אַמָּה קְלָעִים לְכַתֵּף
עַמֻּדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְאַדְנֵיהֶם שְׁלֹשָׁה:

(שמות כז, יג-יד)

כלומר, את קלעי המשכן מחליף האולם.

1. שתי בחינות בית מקדש

הולדת האולם, כמו גם הוצאת הכרובים מתוך קודש הקודשים אל החוץ, אל הכיור, באמצעות הוספת כרובים נוספים, מצטרפות לכדי תנועה משמעותית ביחס למקדש. פעמים רבות התבאר במאמרנו⁶ שישנן שתי תנועות ביחס למקדש, הראשונה היא זו הרואה את המקדש כביתו של ה' ובשל כך כמקום נבדל, נשגב ומרוחק מהאדם, בתנועה זו מרכז הכובד נע מהפנים אל החוץ, מקודש הקודשים שבלב אל החצר שבחוץ. בתנועה זו בית המקדש נתפס כמקום הסגור בפני נוכחותו של האדם עד שאין לאדם רשות כניסה אליו,⁷ או, למצער, מורשה להיות שם כמשרת או כאורח, כך נתפס המשכן בשמות ובויקרא.

לאחר מכן נצנץ סוד דוד ושלמה שפתח את שערי הבית בפני ישראל וגילהו כבית ידידות משותף לדוד ולרעהיה. סוד זה נעוץ בטבורו בכלי מיוחד במינו המכונה 'כיור'. הכיור הוא הכלי היחיד במקדש שאיננו מיועד לה' ואיננו חלק מעצם הבית וכליו, שהרי לא נעשית בו כל עבודה לכבודו יתברך אלא כל כולו מכוון עבור הכוהנים הבאים להיטהר ולהתנקות בבואם אל הקודש ולהכשירם לעבודתם. בחומש נכתב הכיור אחר כל כלי המקדש וכמעט ללא פירוט ואילו בספר מלכים, בבניין שלמה, הכיור הוא הכלי הראשון שאיתו מתחיל בניין הבית, ולא עוד, אלא שהכיור האחד הוכפל בעשרה ואף מכוונות וכרובים מעורים הותקנו שם כפי שמבואר שם בהרחבה. בית ה' השמימי והמסוגר נפתח ונעשה ביתם המשותף של ה' ועמו.⁸

תנועה חדשה זו נותנת את אותותיה אף במושג ה'אולם'. הלא האולם כאמור הוא בית מבוא להיכל, וכל עוד היה נתון המקדש [היינו המשכן] בתנועתו הבסיסית המשוללת גישה לאדם, באמת לא היה צורך באולם הקורא לאדם פנימה וכמו מזמן מפגש בין שני קצוות. משמעות חדשה זו של הבית כמקום מפגש בין ה' והאדם מתעצמת בבית שני המבטא יותר את עולמה של התורה שבעל פה וכניסת האדם אל הקודש, בנוסף לחסרון הארון והכרובים מבית קודש הקודשים, מה שמדגיש עוד יותר את התנועה השנייה של הבית כמקום מפגש

6. בספרי להתהלך.

7. "ולא יכל משה לבוא אל אהל מועד כי שכן עליו הענן וכבוד ה' מלא את המשכן" (שמות מ, לה).

8. להרחבה ראה מאמרנו לפרשת כי תשא: פרשת הכיור וכנו (להתהלך שמות).

והיוועדות. משום כך בבית המתואר בדברי הימים ובמשנה מקבל האולם משמעות מרכזית אף יותר מההיכל וקודש הקודשים.

דוגמה לאופן בו מתבצע מעברו של מרכז הכובד מקודש הקודשים לאולם, ניתן לראות במשנתנו. בפשטות ישנן שתי מערכות נבדלות המנהלות זיקה ביניהן והן מערכת המזבח ומערכת המקדש.⁹ אך כעת, בבית שני, ביקשו חז"ל להעתיק את מרכז הכובד מקודש הקודשים והארון (החסר), אל המזבח שבחצר, שאף הוא, כמו האולם, מדגיש את מקום עבודתו ונוכחותו של האדם. לשם כך בחרו חז"ל למקם את מקום גניזת הסכינים – המייצגים את עולם הקורבנות והמזבח – דווקא באולם. בכך, מרכז כובדו של בית המקדש כמו עזב את קודש הקודשים ו"בית הפְּנִיָּת" המבטאים את הפן האלוקי של המקדש הדוחה מעליו כל קיום אנושי, אל עבר האולם – עולם המזבח והקורבנות – המזמן את האדם אל תוכו.¹⁰ הסכינים נכנסו תחת הכפורת והכרובים, ואף הכרובים יצאו החוצה ונעשו מעורים. זהו סוד המשנה באומרה – "והוא היה נקרא בית החליפות ששם גונזים את הסכינים".

שתי תנועות אלו מקבלות ביטוי ממשי דרך הפנים והחוץ; אור ה' מופיע בקודש הקודשים פנימה ונוכחותו של האדם הבא לעובדו באה מהחצר שבמזרח, מהחוץ. במשכנו של משה, עת שכנו הכרובים בקודש הקודשים, האיחוד הנמשל עדיין שימר את המרחק, כראוי לשלב האירוסין שבין ה' ועמו. ברם, במקדש שלמה יצאו הכרובים חוצה אל הכיור הנמצא בחצר, אל שטחו של האדם כביכול, ושם נמצאו מעורים כביטוי לאיחוד השלם כיאה לשלב הנישואין. הוצאת הכרובים אל החצר היא ביטוי לאיחוד אינסופי, איחוד המבטל את כל המחיצות, איחוד בדרגת שיר השירים:

אמר רב קטינא בשעה שהיו ישראל עולין לרגל מגלילין להם את הפרוכת ומראין להם את הכרובים שהיו מעורים זה בזה ואומרים להן ראו חבתכם לפני המקום כחבת זכר ונקבה מתיב רב חסדא ולא יבואו לראות ככלע את הקדש ואמר רב יהודה אמר רב בשעת הכנסת כלים לנרתק שלהם אמר רב נחמן משל לכלה כל זמן שהיא בבית אביה צנועה מבעלה כיון שבאתה לבית חמיה אינה צנועה מבעלה.¹¹ (בבלי יומא נד ע"א)

ישנם מספר שינויים נוספים שנעשו במקדש, שקשורים לתנועה זו:

9. להרחבה ראה מאמרנו לפרשת תרומה: **ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם** (להתהלך שמות).
10. בשאלה מהו הכלי המרכזי במקדש, המזבח או הארון, נחלקו הרמב"ם והרמב"ן. לדעת הרמב"ם המזבח היווה את מרכז הכובד של המקדש, כדבריו: "היא שצונו לבנות בית עבודה. בו יהיה ההקרבה והבערת האש תמיד" (ספר המצוות עשה כ). ואילו לדעת הרמב"ן היה זה הארון, כדבריו: "והנה עקר החפץ במשכן הוא מקום מנוחת השכינה שהוא הארון" (הקדמה לפרשת תרומה).
11. מהגמרא משמע שמדובר בכרובים שבקודש הקודשים, אמנם, הפסוקים המובאים דנים בכרובים שבכיור, וצ"ע.

שלמה הוציא את קודש הקודשים אל הקודש, דרך בדי הארון שהיו בולטים כדדי אשה¹² – “ויארכו הבדים ויראו ראשי הבדים מן הקדש על פני הדביר” (מלכים-א ח ח) – ובכך הסיר את המחיצה שבין קודש הקודשים והקודש, ואף סימן את המעבר מהמשכן למקדש, מאירוסי המדבר אל נישואי המקדש.

בנוסף, בשלב מאוחר יותר, עזרא הסופר (שהפנים את מהלכו של שלמה) חידש (בדברי הימים) שבכורים שעשה שלמה יהיו רוחצים את הקרב והכרעיים של העולה: “ויעש כורים עשרה ויתן חמשה מימין וחמשה משמאל לרחצה בהם את מעשה העולה ידיחו במ” (דברי הימים-ב ד, ה), ובכך בעצם היפך את תפקיד הכיור מהיותו מוכן לרחיצת הכוהנים למקום רחיצת הקרבנות, וזהו השורש לדברי המשנה “שם גונזים את הסכינים”.

שני שינויים אלו, משקפים גם הם את התנועה המאחדת בין הקודש לקודש הקודשים ומקרבת את המקדש אל האדם.

ז. מתוכיות הבית להופעתו חיצונית

לאחר שבחנו מעט את החידושים שערך מקדש שלמה למשכן משה, נשוב אל משנתנו, בה נוסף נדבך נוסף של חידוש. אם מקדש שלמה חידש את אפשרות כניסת האדם אל הקודש, תוך גילוי הבית כמקום של מפגש, הרי שמשנתנו באה ומשנה את נקודת המבט.

עד מסכת מידות, ההסתכלות על בית המקדש היא כזו שב'פנים הבית' הוא העיקר, שכן מהותו של הבית היא תוכו, הקיום בתוך הבית, ואילו צורת המבנה עצמה פחות משמעותית. אולם, במסכת מידות מושווה הבית לבעל חי, לאריה, והשוואה זו מהפכת את התמונה. שוב אין זה רק 'בית', שוב ה'תוך' אינו העיקר כי אם ההופעה החיצונית, המבנה, כמו גופו היפיפה של האריה, שהמבט נח על יופיו החיצוני. אל גופו של החי אין כניסה, להפך, כל יופיו והדרו מצוי בהופעתו החיצונית המכסה על כל בוכנות הדם והאיברים הפנימיים של החי. נקודת מבט חיצונית זו לא מבחינה בין קודש הקודשים והקודש, ובכך מפנה מקום למבט חדש שעניינו ה'מפגש'. מה שבעיקר מחולל את השינוי הזה הוא חסרונו של הארון בבית שני, כי כל זמן שהארון היה, הבית כולו התקדם אל עבר תוכו, שבלבו מצוי היה הארון. אך כאשר עיקר משמעותו של הבית הוא להוות מקום מפגש וויעוד, אזי עבור הבא מבחוץ הארכיטקטורה החיצונית של המבנה חשובה לאין ערוך מחדריו הפנימיים משוללי הגישה.¹³

12. בבלי יומא נד ע"א.

13. מהלך מחודש זה נרמז בתורה בפרשת תרומה דרך העיסוק ב'קרשים' וב'ריעות'. מתוך התבוננות בפסוקים עולה ששתי מערכות אלו מבטאות למעשה שתי נקודות מבט שונות. כך, כאשר התורה דנה ביריעות היא משתמשת במילה "אחרי": "וסרח העדף ביריעת האהל חצי היריעה העדפת תסרח

ח. חתימה

עקבנו אפוא אחר התהליך המרתק שעבר המשכן עד הפיכתו למקדש ועד הגיעו למקדש השני. ראינו כיצד ממקום נבדל המבטא את אירוסי ישראל לאביהם שבשמים, הפך המשכן להיות מקום מפגש וויעוד המבטא את שלב הנישואים. כעת נרצה למנות את החידושים שהתחדשו במקדש הראשון, על ידי שלמה בספר מלכים, ופותחו בבית שני בדברי הימים ובמשנתנו. בעזרת ה' עתידים אנו להרחיב על כל נקודה ונקודה במקומה הראוי:

א. שלמה הוציא את קודש הקודשים אל הקודש, באמצעות בדי הארון, ובכך החל לחבר בין קודש הקודשים לקודש.

ב. שלמה חידש את מציאותו של ה'אולם' המבטאת את הפניה כלפי חוץ של ההיכל.

ג. שלמה הוציא את הכרובים המרוחקים זה מזה, השוכנים בקודש הקודשים, אל הכיור השוכן בין האולם והמזבח ועשה אותם מעורים.

ד. עזרא הסופר חידש שהיו רוחצים את הקורבנות בכיור החיצוני שעשה שלמה, ובכך הפכו מכלי של הכוהנים לכלי ששייך לקורבנות.

ה. חידושה של מסכת מידות שיש להסתכל על הבית כאריה, ובכך מתהפכת נקודת המבט מהפנים אל החוץ.

שורשם הקדום של חידושי שלמה המתאחדים ליסוד אחד מצוי אצל חנה: 'ועלי הכהן יושב על הכסא על מזוזת היכל ה'" (שמואל-א א, ט). עלי מייצג עמדה לפיה מוכרח להתקיים נתק בין הפנים והחוץ. אך חנה, לפי פשטות הכתובים, נעמדה להתפלל בין המזבח וההיכל ובכך בעצם חידשה את החיבור שבין הפנים והחוץ.¹⁴

נחתום עם דברי רבי צדוק הכהן מלובלין שבדבריו כבר נרמזו הדברים:

ועל כן אמרו בפרקי היכלות (לא-לב) מיום שניתנה תורה לישראל ועד שנבנה בית אחרון תורה ניתנה אבל הדרה ויקרה כבודה וגדולתה... לא ניתנו עד שנבנה הבית האחרון ולא שרתה בו שכינה. ושם, אני יודע מה אתם... מתאזנים תורה

על אַחֲרֵי הַמִּשְׁכָּן" (שמות כו יב). וכאשר היא דנה בקרשים היא בוחרת להשתמש במילה "ירכתים": "וְלִירְכָתֵי הַמִּשְׁכָּן יָמָה תַעֲשֶׂה שְׁשֶׁה קָרְשִׁים. וְשְׁנֵי קָרְשִׁים תַעֲשֶׂה לְמִקְצֵעַת הַמִּשְׁכָּן בִּירְכָתֵיָם... וְחִמְשָׁה בְרִיחִם לְקָרְשֵׁי צֹלַע הַמִּשְׁכָּן הַשְּׁנִי וְחִמְשָׁה בְרִיחִם לְקָרְשֵׁי צֹלַע הַמִּשְׁכָּן לִירְכָתֵיָם יָמָה" (שמות כו, כב-כז). ההבדל שבין 'אחורי המשכן' ל'ירכתי המשכן' הוא ההבדל שבין המבט התופס את המשכן מצדו החיצוני למבט התופס את המשכן מתוכו. היריעות נמצאות מחוץ למשכן ברוח מערב, ואילו הקרשים נמצאים בתוכו. משום כך, מקומן של היריעות מכונה 'אחורי' המשכן, ואילו מקומם של הקרשים מכונה 'ירכתי' המשכן. ראייה לכך ש'ירכתיים' היא תיאור פנימי של בית ניתן להביא מהפסוק הבא "אֲשַׁתֶּךָ כִּגְפֹן פְּרִיָה בְּיָרְכָתֵי בֵיתְךָ בְּנִידָה כְּשֶׁתְּלִי זֵיתִים סָבִיב לְשֶׁלְחָנְךָ" (תהלים קכח, ג).
14. ובשיעורים על ספר שמואל עתידים אנו לבאר דבר זה בהרחבה.

מרובה אתם מבקשים והמון תלמוד ורוב שמועות... להגדיל תלמוד בחוצות
ופלפול ברחובות להרבות הלכות כחול הים... יעוין שם באריכות. מגודל חשקם
להתחכם ולחדש בתורה שבעל פה דזהו הקבלה מאהבה וחשק גדול שהדר
קבלוהו. ושם, רז יצא... להם גנוז... ולא עלתה על לבי ליתנו לכל הדורות הללו
מימות משה ועד עכשיו לדור זה היה שמור... ושם, וגילה להם סודה של תורה...
והופיע רוח הקודש ממבוי גדול אשר בבית ה' כי לא ירדה ולא שרתה שכינה בבית
קודש הקדשים על ידי כסא הכבוד נסתלסל ועמד בין האולם ולמזבח... ועל אותה
שעה הוא אומר גדול יהיה כבוד הבית האחרון... עיין שם. ורו וסוד של תורה זה
הוא המסטורין וסודות דתורה שבעל פה שהתחיל ונתחדש באותו דור על ידי
חשקם ויגיעתם העצומה להשתדל בה. ושכינה בקודש קודשים שנקרא חדר
המטות משכן הכרובים כמער איש ולויות שהוא יחוד הגמור דקודשא בריך הוא
ושכינתיה שה' יתברך שוכן בתוך הלבבות דבני ישראל ממש. דזה פירוש יכוון
את לבו כנגד בית קודש הקודשים כידוע משם היה השגת הנביאים. ואז נסתלק
זה והתחיל הופעת רוח הקודש שהוא מבוי גדול דקודש הקודשים ראשון. והיכל
ואולם דחד קדושה הוא השני. ובין אולם ולמזבח הוא השלישי. וכמו שאמרו
דהם השלוש ראשונות מעשר קדושות. וכל מספר י' הוא קומה שלימה ושלוש
ראשונות הם חכמה בינה דעת כידוע. וכל השגת חכמה הוא משלוש קדושות
ראשונות אלו. וקודש קודשים והיכל ואולם הם נגד שלוש חלקי התורה שבכתב
שהם תורה נביאים וכתובים ונביאים וכתובים חד קדושה. אבל תורה קודשי
קודשים ואינו בערך עם. (פרי צדיק, קדושת שבת מאמר ז)